

Dr Elżbieta Napora
Zakład Psychologii
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza
w Częstochowie

Mediacyjna rola wsparcia od dziadków w związku relacji z matką i relacji z rówieśnikami.

Badania adolescentów z rodziny samotnej matki

Mediational role of support from grandparents in relation to the relationship with the mother and relationships with peers.

Research on adolescents from the single mother's family

Abstrakt:

Celem badań było sprawdzenie roli wsparcia od dziadków dla związku autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami u adolescentów z rodziny samotnej matki mieszkającej z oraz *bez* dziadków. Za pomocą wybranych podskal z Berlińskich Skal Wsparcia Społecznego, Kwestionariusza Relacji Rodzinnych oraz wybranej podskali z autorskiego narzędzia Skali Komunikowania się Adolescentów z Rówieśnikami, przebadano 317 osób. Uzyskane wyniki pokazały, że wsparcie spostrzegane i otrzymywane są istotnymi mediatorami dla związku autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami, w każdej grupie badanych adolescentów.

Słowa kluczowe: młodzież, dziadkowie, rodzina samotnej matki, rodzina wielopokoleniowa

Abstract:

The aim of the study was to check the role of support from grandparents for the mother's autonomy-control relationship and difficulties in communicating with peers in adolescents from the single mother's family living with and without grandparents. Using selected subscales from the Berlin Social Support Scale, the Family Relations Questionnaire, and a selected subscale from the author's Scale of Communication of Adolescents with Peers, 317 people were examined. The results showed that perceived and received support are important mediators for the mother's autonomy-control relationship and difficulties in communicating with peers in each group of adolescents examined.

Key words: adolescents, grandparents, single mother's family, multi-generational family

Wprowadzenie

Znaczenie relacji występujących w rodzinie dla kształtowania związków z rówieśnikami, jest szczególnie ważne w okresie dorastania. Jednym z tych relacji jest wsparcie ze strony bliskich, które stanowi ważny zasób. Zasób ten ułatwia radzenie sobie ze stresem w różnych sytuacjach życiowych, jakimi jest doświadczanie ekstremalnych zdarzeń (Smoktunowicz, Cieślík, Żukowska, 2013). Przykładem tego rodzaju doświadczeń jest

rozpad związku rodziców. Najczęściej badane są dwa rodzaje wsparcia: spostrzegane oraz wsparcie otrzymywane (Norris, Kaniasty, 1996). Pierwszy z nich, odnosi się do aktualnych przekonań dotyczących dostępności różnych form pomocy, jak np. wsparcia emocjonalnego, informacyjnego, instrumentalnego. Drugi dotyczy form pomocy, które miały miejsce w przeszłości. Wsparcie spostrzegane w porównaniu ze wsparciem otrzymywanym, jest lepszym predyktorem dobrostanu i efektywnego radzenia sobie ze stresem (Łuszczczyńska, Cieślak, 2005). Poza wsparciem ze strony najbliższych, decydujące znaczenie dla relacji adolescenta z rówieśnikami ma okazywanie mu swobody i autonomii, które przynoszą najbardziej pozytywne efekty dla jego rozwoju. Źródłem ważnych doświadczeń rozwojowych dla adolescenta, stanowią także relacje z rówieśnikami.

1. Wsparcie od dziadków

Dziadkowie pozostają ważnymi osobami w życiu wnuków, niezależnie od zmian w rozwoju jednostki oraz zmian w strukturze rodziny. Wyniki pokazały, że wsparcie i pomoc od dziadków zależy od potrzeb rodziny (Hank, Buber, 2009). Zwiększone zapotrzebowanie na pomoc i wsparcie wykazuje rodzina samotnej matki i też więcej w porównaniu do rodziny pełnej, otrzymuje wsparcia od dziadków (Napora, 2018). Wyniki Marii Tyszkowej (1990) pokazały, że dziadkowie znacząco wspomagają proces socjalizacji dziecka i zaspokajają jego potrzeby emocjonalne. Jest to zgodne z obserwacją, że rodzice udzielają więcej wsparcia dzieciom, które mają dodatkowe trudności. Udzielają także pomocy ze względu na mniej stabilny system rodzinny samotnego rodzica, który stanowi zwykle dla dziecka mniejsze oparcie (Bee, 2004). Pomoc i wsparcie dziadków jest czynnikiem chroniącym adolescenta przed skutkami trudności wychowywania się w rodzinie samotnej matki (Napora, 2019a). Współcześni dziadkowie, są bardziej sprawni niż kiedyś i mają wnukom do zaoferowania własne doświadczenie oraz czas (Dyczewski, 1981). Często decydują się na opiekowanie wnukami, przejmując część obowiązków i odpowiedzialności za ich zabezpieczenie ekonomiczne (Chodkowska, 2016). Badania dotyczące związku między bliskością dziadków a dobrostanem psychicznym wnuków pokazały, że zależność ta występuje jedynie w grupie młodszych wnuków (Bridges i in., 2007). Nie wszyscy badacze zaobserwowali ten związek między zmiennymi (Elder, Conger, 2000). Jest możliwe, że sama bliskość nie wystarczy a ważne jest to, jakiego wsparcia dziadkowie faktycznie udzielają. Dzieci, którymi opiekują się członkowie rodziny mogą dobrze funkcjonować zwłaszcza jeśli były młodsze i nie miały poważnych problemów w zachowaniu. Adolescenci narażeni na sytuacje stresogenne, do których należy rozpad związku rodziców nie zawsze i w pełni dobrze radzą sobie w codziennych relacjach z innymi (Wallerstein, Blakeslee, 2005). Negatywne skutki tej sytuacji są krzywdzące dla adolescentów i mogą mieć poważne konsekwencje. Dlatego ci, którzy pochodzą z rodziny samotnej matki zamieszkującej

z dziadkami częściej i więcej otrzymują od nich wsparcia emocjonalnego i pomocy, to z kolei prowadzi do podtrzymywania i pielęgnowania bliskich więzi, współczucia i uznania (Napora, 2018). Przegląd wyników pokazał, że wsparcie udzielane rodzinie przez dziadków jest korzystne dla wszystkich członków tej rodziny.

2. Relacje adolescenta z rodzicem

Relacje z rodzicem są dla dorastających osób podstawą eksplorowania świata i mogą być ochroną przed doświadczanymi zmianami fizycznymi, społecznymi, poznawczymi z którymi, mierzy się jednostka. Relacje te mają charakter hierarchiczny (Młodak, 2016). Zgodnie z modelem społecznych relacji, związki interpersonalne można opisać w wymiarach: bliskości oraz otwartości. Relacje adolescenta z rodzicem, charakteryzują się najwyższym poziomem bliskości ale często są to związki zamknięte o nierównym podziale władzy i siły. Rozgrywają się na podłożu więzów pokrewieństwa, norm oraz praw. Jednak, niełatwo je porzucić ani zniszczyć. W rodzinie obserwuje się więcej nieporozumień i mniej działań prowadzących do kompromisu, niż np., w relacjach z rówieśnikami. W relacjach z rodzicem dorastający stosują strategie uległości i wycofania lub ujawniają swoją asertywność rzadko zaś korzystają z negocjacji. Może to prowadzić do faktu, że strony przyjmują pozycję zwycięzcy bądź pokonanego, a nieporozumieniom z rodzicem towarzyszy niezadowolenie (Gurba, 2013).

Adolescenci pozostają pod presją własnych potrzeb i pragnień, które popychają ich do samodzielności, swobody w realnym działaniu oraz do wyjścia spod kontroli rodziców (Kwak, 2008-2009). Okazywana dorastającemu przez rodzica autonomia jest postawą, w której on szanuje prywatność dziecka, zachęca do samodzielnego rozwiązywania problemów (Sękowski, Gwiazdowska-Stańczak, 2017). Od rodzica wymaga się elastyczności w dostosowywaniu się do potrzeb dziecka. W przypadku różnicy zdań pomiędzy rodzicem a dzieckiem, ten pierwszy wysłuchuje argumentów dziecka i prowadzi partnerską dyskusję. Nie jest to jednak taka sytuacja, w której matka bądź ojciec pozostawia dziecko ze swoimi problemami samo. Zawsze, gdy dziecko tego potrzebuje może liczyć na jego wsparcie i radę, który współpracując z dzieckiem stwarza optymalne warunki jego rozwoju. Taki rodzaj postawy prowadzi u dziecka do budowania poczucia wartości. Postawa odwrotna do autonomii dotyczy sytuacji, w której rodzic nie rozumie potrzeby swobody, autonomii, decyzyjności swojego dziecka. Wówczas taki rodzic ingeruje w sprawy i nie toleruje odmiennego zdania swojego dziecka (Plopa, 2012).

W badaniach przyjęto perspektywę zachowania rodzica (tu samotnej matki) w percepcji i doświadczeniach dorastającego dziecka. To, w jaki sposób postrzega ono świat (tu zachowania matki) realnie oddziałuje na jego rozwój i funkcjonowanie. W badaniach porzucono zachowania w relacji z dzieckiem, deklarowane przez matkę.

3. Rówieśnicy a funkcjonowanie społeczne adolescentów

W okresie dorastania można zaobserwować niespotykaną w żadnym innym czasie, podatność adolescentów na oddziaływanie ze strony rówieśników (Juvonen, Weiner, 1993). W tym czasie dla młodzieży duże znaczenie ma fakt przynależenia do grupy (Harris, 2000) i zajmowania w niej określonej pozycji, która definiuje charakter relacji z innymi członkami tej grupy. Ta skłonność przyłączania się adolescenta do grup rówieśniczych jest następstwem wzrostu roli i znaczenia rówieśników dla jednostki (Czerwińska-Jasiewicz, 2015). Jej przyczyną jest poszukiwanie wzajemności w kontaktach oraz zrozumienia dla swoich potrzeb i problemów. Związki z rówieśnikami są ważnym kontekstem dla dokonujących się dynamicznych zmian jednostki oraz dla kształtowania relacji z innymi, w późniejszym życiu. Są też ważnym czynnikiem modelującym emocjonalny dobrostan młodzieży i okazją do kształtowania empatii, wspomaganie rozwoju zachowań prospołecznych (Maryl, Korolczuk, 2008). Relacje z rówieśnikami umacniają poczucie wartości i kompetencji osoby, ułatwiają podejmowanie bardziej aktywnego działania wobec trudności, postrzeganych jako wyzwanie (Ścibisz, 2009). Mogą prowadzić do przyjaźni, która jest najważniejszym wymiarem relacji z rówieśnikami. Przyjaźń jest istotną wtórną potrzebą, która jako motywator zapewnia realizację potrzeb, takich jak: uznanie, podziw, intymność, bliskość (Seligman, 2005), doświadczanie przywiązania, możliwość intymnych zwierzeń (Adelman, Parks, Albrecht, 2000). W okresie dorastania umacnia się rola bliskich znajomych oraz sympatii.

Relacje z rówieśnikami mogą również wiązać się z poczuciem braku akceptacji i odrzucenia przez innych, psychicznej agresji, nietolerancji czy przemocy. Mogą dotyczyć niezdrowej rywalizacji, upokarzania słabszych (Urzędowska, 2000). Niepowodzenia na polu kontaktów z rówieśnikami wywołują lęk, który jako emocja negatywna bardziej wzmaga świadomość siebie, niż sytuacji zewnętrznej i obniża poziom funkcjonowania w sytuacjach trudnych postrzeganych wówczas jako zagrażające (Lemos, 2002). Niepowodzenie procesu przyłączania się adolescenta do rówieśników może skutkować formą odrzucenia go i ograniczeniem możliwości zaspokojenia naturalnej potrzeby bliskości (Jaskulska, Poleszak, 2015). To sugeruje, że rówieśnicy nie tylko są źródłem wsparcia społecznego ale mogą być źródłem pokus i zagrożeń.

Dokonujące się zmiany w zakresie społecznego funkcjonowania adolescentów wyrażają się w dążeniu do osiągnięcia niezależności od rodziców, rozszerzenia oraz zacieśnienia kontaktów z innymi osobami (Borecka-Biernat, 2013). Nawiązanie relacji i funkcjonowanie w niej jest ważnym wskaźnikiem rozwoju emocjonalnego, poznawczego, społecznego jednostki (Pahl, 2008; Prusiński, 2015). W oparciu o jakość utrzymywanych związków z innymi można szacować wartość i jakość jednostkowego życia. Relacje z innymi

pozwalają na identyfikację dorastających niezadowolonych z nich i potrzebujących uwagi ze strony innych.

Współczesne trendy doprowadziły do znacznego wzrostu samotnego macierzyństwa (Meier, Musick, Flood, Dunifon, 2016) i udziału dziadków w tej rodzinie (Napura, 2019b). Wzrost samotnego macierzyństwa może mieć znaczenie dla kształtowania kontekstu i doświadczania trudności w relacjach z rówieśnikami u młodzieży. Przedstawione w artykule badania koncentrują się na dostępnym wsparciu spostrzeganym i otrzymywanym. Oczekuje się w nich, że wsparcie od dziadków będzie wspomagać u adolescenta dostosowywanie się do zmienionej sytuacji rodzinnej oraz może pełnić funkcję hamującą procesy związane z trudnymi przeżyciami i sprzyjać zastępowaniu ich emocjami pozytywnymi. Doświadczanie przez adolescenta emocji pozytywnych będzie niwelować u niego napięcia pojawiające się z przechodzeniem przez trudny proces rozstawania się rodziców i wykazywać pozytywne związki z jego relacjami z innymi. Przyjmując, że relacje z rówieśnikami są zależne od kontekstu życiowego osoby można oczekiwać, że analizowany związek pomiędzy relacją adolescenta z matką i jego komunikowania się z rówieśnikami zachodzi ze względu na pośredniczące w nim wsparcie od dziadków. Zakładając, że wsparcie jest ważnym czynnikiem w procesie komunikowania się z rówieśnikami spodziewano się, że funkcjonowanie adolescenta w relacjach z rówieśnikami będzie wiązać się ze wsparciem od dziadków. Poznanie oceny tego wsparcia w badaniach młodzieży pozwoli ustalić jego rolę w trudnościach w komunikowaniu się z rówieśnikami. Zgodnie z paradygmatem społeczno-ekologicznym i z teorią dotyczącą systemów rodzinnych, które sugerują, że wspierające relacje z członkami rodziny spoza grupy najbliższych krewnych, oddziałują na lepsze przystosowanie się nastolatków (Lussier i in. 2002).

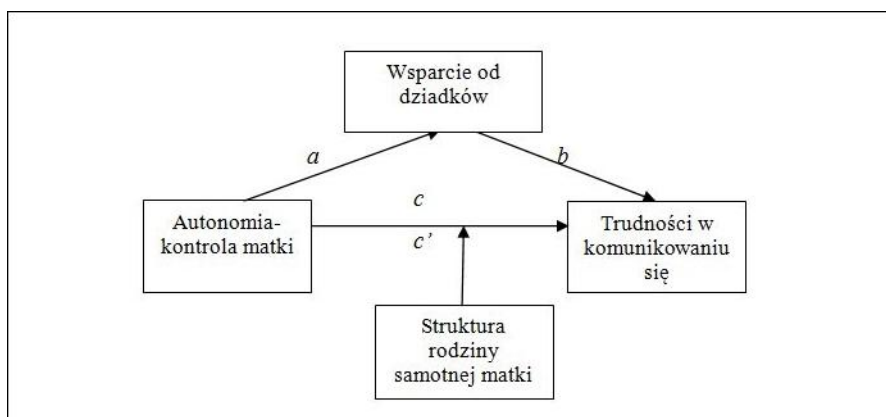
Wyniki z tych badań mogą przyczynić się w literaturze na co najmniej dwa sposoby: 1) opracowanie modelu związków pomiędzy relacją adolescenta z matką, wsparciem od dziadków i trudnościami w komunikowaniu się z rówieśnikami, 2) zanalizowanie estymacji parametrów modelu, to są: relacje z matką w wymiarze autonomia-kontrola, wsparcie od dziadków, trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami oraz 3) zilustrowanie znaczenia wsparcia od dziadków w wyjaśnieniu trudności adolescentów w komunikowaniu się z rówieśnikami. Przypuszczano, że przy udziale wsparcia od dziadków w rodzinie samotnej matki z ich obecnością, matka okazuje więcej swobody adolescentom i jest bardziej elastyczna w porównaniu do badanych osób z rodziny samotnej matki bez obecności dziadków. Ze względu na brak danych na temat roli wsparcia od dziadków jako mediatora związku oceny przez adolescenta jego relacji z matką i komunikowania się z rówieśnikami, ważna jest odpowiedź na zasadnicze pytanie, czy wsparcie od dziadków mediuje związek tych zmiennych. Poszukiwanie mediatorów trudności w komunikowaniu się adolescentów z rówieśnikami, zasługuje na priorytetowe potraktowanie zwłaszcza u młodzieży z rodziny samotnej matki. Sprawdzenie występowania związku jest także ważne ze względu na

wyniki, które można ująć jako sposób wykrywania u młodzieży z rodziny samotnej matki, problemów i trudności w relacjach z rówieśnikami oraz w celu ustalenia czynników wspomagających te relacje.

4. Badania własne

4.1. Metoda

Celem badań było sprawdzenie roli wsparcia od dziadków dla związku autonomia-kontrola matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami u dorastających z rodziny samotnej matki mieszkujących z oraz *bez* dziadków (Ryc. 1). Sformułowano dwa szczegółowe pytania badawcze, 1) który rodzaj badanego wsparcia od dziadków istotnie mediuje związek wymiaru autonomia-kontrola i trudności w komunikowaniu się adolescentów z rówieśnikami? oraz 2) czy związek mediacyjny będzie odmienny u badanych osób rozróżnionych strukturą rodziny?. W hipotezach badawczych oczekiwano, 1) związek oceny relacji z matką w wymiarze autonomii-kontroli i trudności w komunikowaniu się adolescentów z rówieśnikami będzie istotnie mediowany przez wsparcie od dziadków (H_1) oraz 2) więcej istotnych związków ustali się dla badanych osób z rodziny samotnej matki mieszkającej z dziadkami, niż dla adolescentów, bez dziadków (H_2).

Ryc. 1. Model hipotetycznych zależności pomiędzy badanymi zmiennymi

Narzędzia badawcze. Wsparcie społeczne określono za pomocą Berlińskich Skal Wsparcia Społecznego (Łuszczynska, Kowalska, Mazurkiewicz, Schwarzer, 2006), wykorzystano niektóre ze skal. Badani oceniali dwa rodzaje wsparcia od dziadków, są to: spostrzegane dostępne wsparcie, zawierające po 4 twierdzenia (np. *kiedy jestem zmartwiona*

(-y), jest ktoś kto mi pomoże – twierdzenie 6), które były oceniane na czterostopniowej skali Likerta. Aktualnie otrzymywane wsparcie, zawiera 15 pozycji (np. *ta osoba pomogła mi*

znaleźć coś pozytywnego w mojej sytuacji – twierdzenie 11). Badana osoba wyrażała swój stosunek do przedstawionych twierdzeń na czteropunktowej skali od 1-zdecydowanie nie, do 4-zdecydowanie tak. Im więcej punktów, tym więcej wsparcia społecznego. Wsparcie od dziadków badani retrospektywnie oceniali z punktu widzenia ich spostrzegania i otrzymywania, w momencie jego pomiaru.

Trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami mierzono jedną z podskal autorskiej Skali Komunikowania się Adolescentów z Rówieśnikami (SKAR) (Napora, 2019c). Poskala składa się z 10 twierdzeń, które dotyczą trudności, np. twierdzenie 10 – *gdy się nie zgadzamy (kłócimy) bojkotuje koleżkę/koleżankę przez nieodzywianie się do niego/do niej*. Twierdzenie 20 – *nie czuję, abym mogła/-łbym wyrazić swoje prawdziwe poglądy na niektóre sprawy*. Wyniki uzyskuje się poprzez sumowanie zaznaczonych odpowiedzi w dziesięciu sytuacjach. Badani mogą uzyskać od 10 do 50 punktów, a uzyskany przez osobę rezultat, jest tym bardziej pozytywny im mniejszy wynik liczbowy uzyskała w podskali.

Relacje z matką mierzono za pomocą Kwestionariusza Relacji Rodziny (KRR) (Plopa, Połomski, 2010), który posiada sześć wersji. W tych badaniach wykorzystano wersję służącą do oceny rodziny. Wersja „Moja Rodzina”, składa się z 32 stwierdzeń i bada cztery wymiary: komunikację, spójność, autonomię- kontrolę oraz tożsamość. W badaniach oceniano jeden z wymiarów autonomię-kontrolę, który świadczy o satysfakcji z kontroli systemu rodzinnego, odczuwalnej tolerancji bądź o nadmiernej kontroli i ograniczeniu prywatności. Wynik średni świadczy o przeciętnej, jednak bardziej pozytywnej niż negatywnej satysfakcji z autonomii w rodzinie. Przykładowe twierdzenia dla wymiaru: *moja matka za bardzo wtrąca się w moje życie* – twierdzenie 3; *moja matka traktuje mnie jak dziecko, a nie jak prawie dorosłego człowieka* – twierdzenie 12.

Osoby badane. Badano adolescentów z rodziny samotnej matki mieszkającej z lub bez dziadków (N = 317). Wiek badanych to 14 – 19 lat. Wartość średniej arytmetycznej, która wynosi powyżej 16 lat ($SD_{SMzdziadkami} = 1,99$; $SD_{SMbezdziadków} = 2,23$) sugeruje, że osoby reprezentują średni okres adolescencji. Najliczniejszą grupą były dziewczęta pochodzące z rodziny samotnej matki bez dziadków, które stanowiły 60,8% (n = 110) badanych, słabiej reprezentowani byli chłopcy – 39,2% (n = 71). Badanych opisuje podobna liczebność rodzeństwa (nie więcej niż 2). Najwięcej było osób ze wsi z rodziny samotnej matki z dziadkami – 55,1% (n = 75), najmniej było mieszkających w mieście 44,9% (n = 61). Najmniej badanych oceniających sytuację materialną rodziny jako bardzo dobrą było 3,7% (n = 5) z rodziny samotnej matki z dziadkami. Średni czas nieobecności ojca ustalono w rodzinie z obecnością dziadków $M = 7,31$ ($SD = 3,77$), w rodzinie bez dziadków $M = 7,57$ ($SD = 3,66$).

4.2. Wyniki¹

W pierwszym kroku dokonano charakterystyki badanych zmiennych i wykonano analizę korelacji stanowiącą jedynie wstęp do testowania mediacji, stąd nie zostanie omówiona. Warto zaznaczyć, że nie zaobserwowano istotnych związków między wsparciem otrzymywanym a autonomią-kontrolą matki u osób z rodziny samotnej matki bez dziadków. Rezultaty testowań przedstawiono w tabeli (analizy statystyczne wykonano programem SPSS Statistics).

Tabela 1. Statystyki opisowe i współczynniki korelacji r-Pearsona dla analizowanych zmiennych

	Zmienne	Badani z rodziny samotnej matki bez dziadków					Badani z rodziny samotnej matki z dziadkami				
		M(SD)	1.	2.	3.	4.	M(SD)	1.	2.	3.	4.
1.	WS	27,71(3,4)	—	0,31 ***	-0,33 ***	-0,41 ***	28,38(3,8)	—	0,29 ***	-0,38 ***	-0,52 ***
2.	WO	46,15(8,5)		—	-0,12	-0,18 **	47,85(8,6)		—	-0,38 ***	-0,28 **
3.	Aut-kon.	18,97(7,5)			—	0,64 ***	18,99(8,8)			—	0,46 ***
4.	Kztrud.	25,03(8,5)				—	22,37(10,1)				—

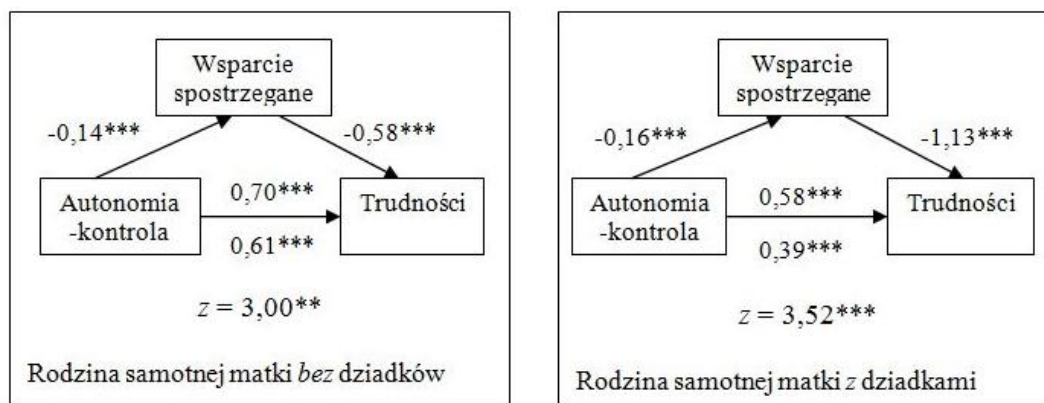
WS – wsparcie spostrzegane; WO – wsparcie otrzymywane; Aut-kon. – Autonomia-kontrola matki; Kztrud. – komunikowanie się z trudnościami; średnie (M), odchylenie standardowe (SD).

Jako kryterium zakwalifikowania modelu przyjęto założenie o możliwości występowania mediacji wówczas, gdy związek pomiędzy zmienną niezależną (w wypadku prezentowanych badań jest to wymiar relacji z matką: autonomia-kontrola) a mediatorem (wsparcie od dziadków) oraz pomiędzy mediatorem a zmienną zależną (trudności w komunikowaniu się) osiągnął poziom istotności statystycznej (Bedyńska, Książek, 2012). Ścieżki wpływów w omawianych relacjach prezentują Ryciny 2 i 3.

¹ W artykule zostały na nowo zinterpretowane wybrane wyniki przedstawione w książce pt. *Relacje w rodzinie samotnej matki. Znaczenie wsparcia od dziadków dla komunikowania się z rówieśnikami* (Częstochowa: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2019).

4.2.1. Wsparcie spostrzegane jako mediator

Uzyskane wyniki dla dorastających z rodziny samotnej matki bez dziadków wskazały na mediację. Tym samym dokonane analizy statystyczne potwierdziły oczekiwanie, że dla zależności pomiędzy autonomią-kontrolą matki i trudnościami w komunikowaniu się (Ryc. 2) pośredniczy spostrzegane wsparcie od dziadków. Relacje pomiędzy zmienną zależną a niezależną (ścieżka c) jest dodatnia istotna statystycznie ($\beta = 0,70$, $p < 0,001$), pomiędzy zmienną niezależną a mediatorem (ścieżka a) jest ujemna istotna statystycznie ($\beta = -0,14$, $p < 0,001$). Wprowadzenie mediatora do równania wraz ze zmienną niezależną pozwala istotnie przewidywać poziom zmiennej zależnej ($\beta = 0,61$; $p < 0,001$). Wynik pozwala wnioskować o występowaniu mediacji. Test istotności związków pośrednich w analizie mediacji pokazał wynik będący wartością istotną statystycznie ($z = 3,00$; $p < 0,01$).

Ryc. 2. Mediacyjny udział spostrzeganego wsparcia od dziadków w relacji autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami u adolescentów

Ozn.: Wsparcie spostrzegane – spostrzegane wsparcie od dziadków; Autonomia-kontrola – autonomia -kontrola matki; Trudności – trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$; z – wynik testu Sobela

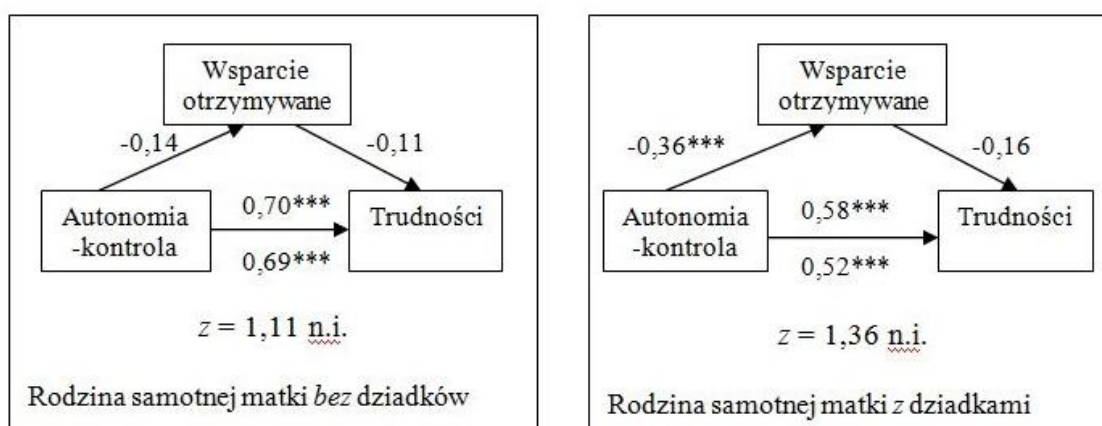
Podobnie, jak uzyskane wyniki dla dorastających z rodziny samotnej matki z dziadkami, które także wskazały na mediację. Analizy statystyczne przeprowadzone potwierdziły oczekiwanie, że dla zależności pomiędzy autonomią-kontrolą matki a trudnościami w komunikowaniu się (Ryc. 2), pośredniczy spostrzegane wsparcie od dziadków. Relacja pomiędzy zmienną zależną a niezależną (ścieżka c) jest dodatnia istotna statystycznie ($\beta = 0,58$, $p < 0,001$), pomiędzy zmienną niezależną a mediatorem (ścieżka a) jest ujemna istotna statystycznie ($\beta = -0,16$, $p < 0,001$). Po wprowadzeniu mediatora do równania wraz ze zmienną niezależną, wynik również pozwala przewidywać poziom

zmiennej zależnej ($\beta = 0,39$; $p < 0,001$) i wnioskować o występowaniu mediacji. Test z pokazał, że wynik jest wartością istotną statystycznie ($z = 3,52$; $p < 0,001$).

Wyniki testu Sobela (z) zarówno dla badanych osób z rodziny samotnej matki z oraz bez dziadków zilustrowały, że zmniejszenie efektu autonomii-kontroli matki na trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami, przy uwzględnieniu mediatora – wsparcie od dziadków, jest zmniejszeniem znaczącym. W analizowanych przypadkach wystąpiła mediacja pośrednia przy istotnych efektach bezpośrednich pomiędzy wymiarem relacji z matką – autonomia-kontrola a trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami u badanych osób. Efekty autonomii-kontroli matki dla trudności w komunikowaniu się były dodatnie. Zatem wysoka kontrola przy niskiej autonomii pośrednio wiąże się z większymi trudnościami i mniej satysfakcjonującymi relacjami z rówieśnikami. W testowanych modelach, w każdym przypadku, zidentyfikowano efekty pośrednie dla wpływu wymiaru autonomii-kontroli na obniżenie trudności w komunikowaniu się przez spostrzegane wsparcie od dziadków.

4.2.2. Wsparcie otrzymywane jako mediator

Kolejne analizy poprowadzone dla dorastających z rodziny samotnej matki bez dziadków potwierdziły oczekiwanie, że dla zależności autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami (Ryc. 3), pośredniczy otrzymywane wsparcie od dziadków. Związek między zmienną zależną a niezależną (ścieżka c) jest istotny statystycznie ($\beta = 0,70$, $p < 0,001$). Z kolei, między zmienną niezależną a mediatorem (ścieżka a) jest ujemny i nieistotny statystycznie.

Ryc. 3. Mediacyjny udział otrzymywanego wsparcia od dziadków w relacji autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami u adolescentów

Ozn.: Wsparcie otrzymywane – otrzymywane wsparcie od dziadków; Autonomia-kontrola – autonomia-kontrola matki; Trudności – trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami; * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$; z – wynik testu Sobela; n.i. – nieistotny statystycznie

Po wprowadzeniu mediatora do równania wraz ze zmienną niezależną, wynik pozwala przewidywać poziom zmiennej zależnej ($\beta = 0,69$; $p < 0,001$) i sugeruje występowanie mediacji. Test istotności z dla wyników badanych osób pochodzących z rodziny samotnej matki z/bez dziadków pokazał wartość nieistotną statystycznie. Wynik sugeruje brak istotnego efektu mediacji otrzymywanego wsparcia od dziadków dla związku wpływu autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się u adolescentów.

5. Dyskusja i wnioski

Celem badań było sprawdzenie znaczenia wsparcia od dziadków dla związku wymiaru relacji z matką autonomii-kontroli i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami dla adolescentów, pochodzących z rodziny samotnej matki mieszkujących z oraz bez dziadków. Analizie poddano wsparcie od dziadków, okazywaną autonomię i kontrolę przez matkę oraz trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami ocenianymi przez badane osoby. Główną zaletą tych badań jest sposób w jaki to zagadnienie zostało zanalizowane.

Pierwsza hipoteza (H_1) w której oczekiwano, że związek oceny relacji z matką w wymiarze autonomii-kontroli i trudności w komunikowaniu się adolescentów z rówieśnikami będzie istotnie mediowany przez wsparcie od dziadków, została w całości potwierdzona. Otrzymane wyniki pokazały, że dla adolescentów z rodziny samotnej matki (zarówno z jak i bez dziadków) ocena spostrzeganego wsparcia była istotnie związana z ograniczaniem trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami. Pokrywa się to z wynikami badań Sary A. Ruiz i Merril D. Silverstein (2007), które pokazywały, że bliskie relacje z dziadkami po rozpadzie związku rodziców mają wpływ na zmniejszoną ilość problemów z przystosowaniem się wśród młodych ludzi. Jedną z możliwych interpretacji relacji pomiędzy zwiększonym zaangażowaniem dziadków a mniejszą ilością problemów w relacjach z rówieśnikami, i wydaje się z bardziej prospołecznym zachowaniem, jest to, że aktywny kontakt z dziadkami jest ważny dla przystosowania społecznego nastolatków (Lussier i in., 2002). Maria Ziemska (1986) podkreśla, że do jednych z negatywnych postaw rodzicielskich należy ograniczenie autonomii dziecka w postaci nadmiernej kontroli i ograniczanej swobody. Jak pokazują otrzymane wyniki z badań, taka postawa rodzi u dorastającego trudności w jego relacjach z innymi. Konkluzja ta jest zgodna także z opinią innych badaczy, że dziadkowie tradycyjnie postrzegani są jako osoby dające wnukom

wsparcie w niełatwych chwilach oraz w kłopotach (Czerniawska, 2000), również w kontaktach z rówieśnikami.

Druga hipoteza (H₂) w której spodziewano się, że więcej znaczących związków potwierdzi się w grupie adolescentów z rodziny samotnej matki z obecnością dziadków, niż w grupie osób *bez* dziadków, nie została w pełni potwierdzona. Skupienie się na analizach w modelu mediacyjnym pokazało, że niektóre predyktory były w odmienny sposób powiązane ze wsparciem od dziadków. Pierwszy to, otrzymywane wsparcie od dziadków, które nie jest istotnie związane z autonomią-kontrolą matki z rodziny *bez* dziadków, w przeciwieństwie do autonomii-kontroli matki z rodziny z dziadkami. Ta kwestia odległości zamieszkiwania dziadków i dostępności wsparcia przez adolescentów w rodzinach z dziadkami, jest dość oczywista i zgodna z wynikami innych badaczy (np. Hank, Buber, 2009). Drugi – otrzymywane wsparcie od dziadków nie wchodzi w związki z trudnościami w komunikowaniu się z rówieśnikami u dorastających bez względu na strukturę rodziny pochodzenia badanych. Wynik ten jest zgodny z perspektywą rozwoju dorastającego. Zmniejszenie kontaktu pomiędzy dziadkami z wnukami jest prawdopodobnie związane z wiekiem dorastających, nastolatki zwykle próbują odłączać się od rodziny i przyłączać do grupy rówieśniczej (Czerwińska-Jasiewicz, 2015).

Zrealizowane badania potwierdziły, że każdy rodzaj wsparcia od dziadków (wsparcie spostrzegane oraz otrzymywane) pełni rolę mediatora dla związku relacji z matką (dla wymiaru autonomii-kontroli) i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami dla adolescentów. Uzyskane wyniki z badań sugerują, że więcej zaangażowania dziadków wiąże się z mniejszymi trudnościami w relacjach z rówieśnikami oraz z większą otwartością w zachowaniach prospołecznych. Zagrożenie dla jakości życia członków rodziny, jakim jest rozpad związku rodziców i utworzenie rodziny samotnej matki, może być łagodzone przez każdego rodzaju wsparciem od dziadków. Kiedy związek rodziców rozpada się, stosunek dziadków szczególnie do rodzica sprawującego opiekę nad dzieckiem (lub sprawującego opiekę nad wnukami i mającego nad nim kontrolę) staje się kwestią kluczową. To badanie choć odnosi się do adolescentów, ich matek i dziadków oraz do rówieśników jednocześnie, pokazało rolę i znaczenie wsparcia od dziadków. Wsparcie z ich strony, może zapewnić stabilność rodzinie samotnej matki, opiekę wnukom i być buforem w trudnym okresie dla tej rodziny. To sugeruje, że uzyskane wyniki mogą mieć znaczenie poznawcze zarówno dla psychologii rodziny, wychowawczej jak i psychologii klinicznej.

Wnioski:

- Dla wsparcia spostrzeganego uzyskano więcej istotnych związków pomiędzy badanymi zmiennymi, niż dla wsparcia otrzymywanego w grupie młodzieży, bez względu na strukturę rodziny samotnej matki, to jest mieszkających z czy *bez* dziadków.

- Uzyskano istotny związek pomiędzy wsparciem otrzymywanym od dziadków a autonomią-kontrolą matki w grupie adolescentów z rodziny samotnej matki z dziadkami.
- Zarówno wsparcie spostrzegane jak i otrzymywane okazały się być istotnym mediatorem dla związku autonomii-kontroli matki i trudności w komunikowaniu się z rówieśnikami w każdej grupie badanych osób.

6. Ograniczenia i sugestie dalszych badań

Kwestią wartą dalszego zainteresowania się jest analiza różnic w relacjach z rówieśnikami w odmiennych strukturach rodzinnych i określenie czasu, który upłynął odkąd stała się rodziną samotnej matki. Ponadto, ważny jest etap rozwoju dziecka, na którym to nastąpiło i innych informacji dotyczących historii sytuacji rodzinnej badanych osób (np. klótnie). Przedstawione w artykule wyniki z badań, skupiają się na analizie wkładu relacji z dziadkami w niwelowanie trudności młodzieży w komunikowaniu się z rówieśnikami oraz koncentrują się ogólnie na dziadkach, zamiast omówić wsparcie i pomoc od dziadków rozróżnionych ich płcią. W przyszłych badaniach zaleca się także poszerzenie analizy i ocenę oddziaływania każdego z dziadków to jest – babci i dziadka. Niewielkie różnice w strukturze rodziny i zaangażowaniu dziadków sugerują że uzyskane wyniki z badania należy traktować z dużą ostrożnością ponieważ mogą być wynikiem stosunkowo dużej próby osób biorących udział w tym badaniu.

Bibliografia:

- Adelman, M., Parks, M., Albrecht, T. (2000). Natura przyjaźni i jej rozwój, (w:) *Mosty zamiast murów: o komunikowaniu się między ludźmi*, J. Stewart (red.), 376–387, Warszawa: PWN.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Bedyńska, S., Książek, M. (2012). *Statystyczny drogowskaz: praktyczny przewodnik wykorzystania modeli regresji oraz równań strukturalnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Borecka-Biernat, D. (2013). (Red.), *Zachowania agresywne dzieci i młodzieży*. Warszawa: Difin.
- Bridges, L.J., Roe, A.E.C., Dunn, J., O'Connor, T.G. (2007). Children's perspectives on their relationships with grandparents following parental separation: a longitudinal study. *Social Development*, 16(3), 539–554.
- Chodkowska, M. (2016). *Realizacja ról dziadków w rodzinach polskich tradycyjnych i współczesnych*.
Pobrane z: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Balogova1/pdf_doc/34.pdf (dostęp: 2.05.2019).
- Czerniawska, O. (2000). *Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii*. Łódź: Wydawnictwo WSHE.
- Czerwińska-Jasiewicz, M. (2015). *Psychologia rozwoju młodzieży w kontekście biegu ludzkiego życia*. Warszawa: Difin.
- Dyczewski, L. (1981). Rodzice jako dziadkowie, (w:) *Miłość, małżeństwo, rodzina*, F. Adamski (red.), 509–533, Kraków: WAM.

- Elder, G., Conger, R. (red.). (2000). *Children of the Land: Adversity and Success in Rural America*. Chicago, Il.: University of Chicago Press.
- Gurba, E. (2013). *Nieporozumienia z dorastającymi dziećmi w rodzinie. Uwarunkowania i wspomaganie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hank, K., Buber, I. (2009). Grandparents Caring for Their Grandchildren Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30(1), 53-73.
- Harris, J.R. (2000). *Geny czy wychowanie?* Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski & Co.
- Jaskulska, S., Poleszak, W. (2015). Wykluczenie rówieśnicze, (w:) *Wychowawcze i społeczno-kulturowe kompetencje współczesnych nauczycieli. Wybrane konteksty*, J. Pyżalski (red.), 155-175. Łódź: theQ studio.
- Juvonen, J., Weiner, B. (1993). An attributional analysis of students' interactions: The social consequences of perceived responsibility. *Educational Psychology Review*, 5(4), 325-345.
- Kwak, A. (2008-2009). Rodzina i młodzież. Teoria i badania. *Roczniki Socjologii Rodziny XIX*, 51-70.
- Lemos M. (2002). Social and emotional processes in the classroom setting: A goal approach. *Anxiety, Stress and Coping*, 15, 383-400.
- Lussier, G., Deater-Deckard, K., Dunn, J., Davies, L. (2002). Support across two generations: Children's closeness to grandparents following parental divorce and remarriage. *Journal of Family Psychology*, 16(3), 363-376.
- Luszczynska, A., Cieslak, R. (2005). Protective, promotive, and buffering effects of perceived social support in managerial stress: the moderating role of personality. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, 18(3), 227-244. doi: 10.1080/10615800500125587
- Łuszczynska, A., Mazurkiewicz, M., Kowalska, M., Schwarzer, R. (2006). Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS): Wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi. *Studia Psychologiczne*, 44, 3, 17-27.
- Maryl, M., Korolczuk, A. (2008). Relacje z rodzicami i rówieśnikami – ich wpływ na funkcjonowanie adolescentów. *Psychiatria i Psychologia Kliniczna*, 8(1), 46-56.
- Meier, A., Musick, K., Flood, S., Dunifon, R. (2016). Mothering Experiences: How Single-Parenthood and Employment Shift the Valence. *Demography*, 53(3), 649-674.
- Młodak, D. (2016). Jakość relacji międzypokoleniowych między młodzieżą licealną a jej rodzicami, (w:) *Międzypokoleniowe relacje młodzieży z rodzicami*, E. Karmolińska-Jagodzick (red.), 103-120, Leszno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Króla Stanisława Leszczyńskiego.
- Napora, E. (2019a). *Relacje w rodzinie samotnej matki. Znaczenie wsparcia od dziadków dla komunikowania się z rówieśnikami*. Częstochowa: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego.
- Napora, E. (2019b). Związki w rodzinie wielopokoleniowej w ocenie młodzieży – perspektywa polska, (w:) *Starość jak ją widzi psychologia. Siła umysłu w starości*, M. Kielar-Turska (red.), 435-454, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- Napora, E. (2019c). Skala Komunikowania się Adolescentów z Rówieśnikami (SKAR) – właściwości psychometryczne narzędzia szacującego zadowolenie z relacji z rówieśnikami. *Polskie Forum Psychologiczne*, 24(1), 57-78.
- Napora, E. (2018). Wsparcie dziadków i prężność a komunikacja z rówieśnikami u adolescentów pochodzących z rodzin samotnych matek. *Psychologia Wychowawcza*, 55(13), 83-103.

- Norris, F.H., Kaniasty, K. (1996). Received and perceived social support in times of stress: A test of the social support deterioration deterrence model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(3), 498-511. doi: 10.1037/0022-3514.71.3.498
- Pahl, R. (2008). Przyjaźń – społeczno spoiwo współczesnego społeczeństwa? (w:) *Socjologia codzienności*, P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), 160-180, Kraków: Znak.
- Plopa, M. (2012). *Rodzice a młodzież. Teoria i metoda badania*. Warszawa: WIZJA PRESS & IT.
- Plopa, M., Połomski, P. (2010). *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych – wersja dla młodzieży*. Warszawa: Wizja Press & IT.
- Prusiński, T. (2015). Trudności z badaniem przyjaźni. Psychologiczne i społeczne wymiary współczesnych relacji przyjacielskich. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 3, 21-32.
- Ruiz, S.A., Silverstein, M. (2007). Relationships with grandparents and the emotional well-being of late adolescent and young adult grandchildren. *Journal of Social Issues*, 63(4), 793-808. doi: 10.1111/j.1540-4560.2007.00537.x.
- Seligman, B. (2005). *Prawdziwe szczęście*. Poznań: Media Rodzina.
- Sękowski, A., Gwiazdowska-Stańczak, S. (2017). Postrzeganie postaw rodzicielskich przez uczniów z wysokimi osiągnięciami szkolnymi. *Czasopismo Psychologiczne, Psychological Journal*, 23, 1, 121-135.
- Smoktunowicz, E., Cieślik, R., Żukowska, K. (2013). Rola wsparcia społecznego w kontekście stresu organizacyjnego oraz zaangażowania w pracę. *Studia Psychologiczne*, 54, 4, 25-37.
- Ścibisz, A. (2009). Spostrzegane wsparcie i sympatia rówieśników a style radzenia sobie ze stresem przez młodzież licealną. *Sztuka Leczenia*, 3-4, 73-91.
- Tyszkowa, M. (1990). Rodzina, doświadczenie i rozwój jednostki. Paradygmat teoretyczny badań, (w:) *Rodzina a rozwój jednostki*, M. Tyszkowa (red.), 13-37, Poznań: CPBP.
- Urzędowska, M. (2000). Myśli o samobójstwie a osiągnięcia i niepowodzenia w nauce. *Teraźniejszość Człowiek Edukacja*, 1, 119-132.
- Wallerstein, J.S., Blakeslee, S. (2005). *Rozwód, a co z dziećmi*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Ziemska, M. (1986) (Red.). *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.